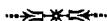

ՍԿԶԲՈՒՆՔ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՒԱԳԱՄՈՅ ԲԱՆԹ ՆՇԱՆԱՒՈՐ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿԱՆ

Բ

ԿՐՏԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

(Տես յ'էջ 368)

21. — Ուրիշ նամբայ չկայ. կամ դաս տխարակութեան հիմը կրօնքը պիտի գնեն գաստիարակք, և իրենց կենաց կանոն և ազգելու գլխաւոր միջոց, և այն ատեն հայրական տեսչութիւնը կարելի կ'ըլլայ. և կամ կրօնից անուանական, անձուկ, պաշտօնական կարեւորութիւն մը պիտի տան, և այն ատեն հարկաւոր պիտի ըլլայ բարեկարգութեան խառնութեանց դիմել, որով քիչ քիչ գինուորական կարգ պիտի հաստատուի ի վնաս հոգւոց՝ զորս կը ստորնացնէ և կը ցամաքեցնէ... : Չարմանալի բան. կրօնական կրթութիւնը որ խիստ կը կարծուի, իրօք աւելի հեզահամբոյր, աւելի ազատական է : Եւ ասոր պատճառը, վասն զի միայն կրօնից մէջ բարոյական ոյժ կայ :

Դօֆեմ

22. — Մարդկային սիրտը ինչպէս կրնայ անտարբեր ըլլալ այն նշմարտութեան, որ մարդկութեան մոլութիւնները և նախապաշարունակները հայածեց : Արհամարհել կարելի է արդեօք այն վարդապետութիւնը, որ կ'արծարծէ իմացականութիւնը, կը բարձրացունէ ռամիկ միտքերը, կ'ուղղէ մոլորեալ սիրտերը, գիտութիւնները, զրակաւնութիւնը, քրիստոնէական արհեստները կը ստեղծէ և երկրիս երեսը կը նորոգէ : Եւ արեւիք է արդեօք անտեսել այն ուսումն, որ հոռու կաւոր գիտականներ յառաջ բերաւ՝ որոնք աշխարհիս խաւարին մէջ արեւներու նման կը փայլին : Երբ կը լսենք ռմանց անարգ ծաղրածութիւնը, մտքերնիս կուգան այն խեղճ հին վարքենիները, որոնք զայրացած՝ նախատիւք և ընդդիմութիւն կը յարուցանէին զիրենք լուսաւորող արեւուն դէմ :

Ուստիեմ

23. — Պէտք է ամենէն աւելի նոր սերունդին դառնալ, կոյս հոգւոց, զորս տարակոյսը տակաւին թարշամեցուցած չէ, մաքուր են դեռ աշխարհիս ոգւոյն շունչէն, ազատ անոր արգելքներէն, և որոնց նամբաները ապականած չեն դեռ դարուս նախապաշարունակներէն : Պէտք է առնուլ զինքը խաւձարութէն, գրողմը անոր սրտին մէջ առաջին բառին հետ նշմարտութեան սերմը, հաւատոյ խօսքերը, քրիստոնէական կենաց բողբոջները. յետոյ մշակել այս բողբոջները, զարգացընել զանոնք տարիներու ընթացքին մէջ՝ իմացականին և բարոյականին ամման մամէն փոփոխութեանց հետ՝ մինչև ի լրումն վերածնեալ մարդոյ և նշմարիտ քրիստոնէի կատարեալ հասակը :

24. — Փիլիսոփայութիւնն ամէն ժամանակ աւելի ներկայիս մէջ կը շահագործէ մարդուս զգացման և կամաց վրայ, և մանկավարժութիւնը կը շաալլէ իւր փայլուն գաղափարները. սակայն սիրտերն ամուլ են, և բերումները կը հակին ամենէն աւելի անարգ իրաց. կամքը՝ թոյլ, դանդաղ, անգործ, անկարող է արիասիրտ գործոյ : Սնթիս են այն պատմութիւններն ու մանրամասնութիւնները, որ զգացմամբ լի և բարեսիրտ աշակերտի մը աչքերէն արցունք կը բերեն : Սակայն բաւական են անոնք բոլոր տալու այն սիրոյ զօրաւոր, առատասիրտ, գործունեայ, թաթաղուն անասուն երակը, որ ընդգրկելով Վրարիչն և պարաժները, անասմանը և սակմանաւորը, կը շարժէ գէոգին մարդուս արժանապատւութեան, Ստատոյ որդւոց գերագոյն պատւոյն և մարդկային ընտանեաց պիտոյից վայել կերպով գործելու : Մի միայն այն երկուսուսան զիծերը, յորս քրիստոնէական հաւատքը կը բովանդակի, զմեզ կը բարձրացընեն և

մեզ ասելի կը սորվեցունեն Աստուծոյ, մարդուն, աշխարհիս վրայօք, քան բոլոր մարդկային գիտութիւնք, և այնպիսի ճշդութեամբ որ կը յուսահատցնեն բոլոր դրութեանց չեղինակները. և այս պատշաճեանց երեք առաջինները սրտին մէջ ասելի սէր կ'ազդեն՝ քան բոլոր բանաստեղծութիւններ և ստեղծագործութեան ներդաշնակ գեղեցկութիւնը։ Ով որ զայս չըմբռներ, ոչ սիրտ և ոչ իմացականութիւն ունի։

Որոտիմի

25. — Եթէ կրօնքը միայն իբր մասնական կրթութիւն մը նկատուի՝ առանց բարձրագոյն վախճանի մը, իբր ուրոյն միջոց մը առանց ընդհանուր ազդեցութեան, իւր պոչտօնը պիտի չկատարէ, իւր ամէն ազդեցութիւնը պիտի չարտայայտէ։ Երբ կրօնքը դաստիարակութեան մէջ իւր պահանջած դիրքը ստանայ, չի բաւականանար յանցանքը սրբազորելու, այլ և արմատախիլ կ'ընէ պակասութիւնքը, մաքրելով խիղճը՝ քննութիւնը կը նորոգէ, հաւատքը ուսուցանելով՝ կը զօրացնէ միտքը, սիրտը չարօքելով՝ բարքը կ'ազնուացնէ։ Ուրեմն կրօնքը դաստիարակութեան մէջ միջոց մ'է՝ որ կը մտնէ, կը սրբազորէ, կը բուսաւորէ, կ'օգնուրէ միւս ամէն միջոցները, առանց անոր ամէն ինչ կործանի, ամէն ինչ կը խախտի, ամէն ինչ տկար, ունայն, թիւր և անարգ է։

Գիտպանը

26. — Ներկային քրիստոնեայ երիտասարդութիւնը տարօրինակ կացութեան մը մէջ է։ Մինչև իւր առաջին հաղորդութիւնը՝ հաւատքի և բարեպաշտութեան մէջ կրթուելով, կրօնքն կը տկարանայ և կը ցրտանայ որչափ տարիքն առնու և յառաջանայ ուսման մէջ. և վերջապէս՝ ի լրումն դժբախտութեան՝ դպրոցներէ կամ ռուսցիներէն ոմանք այնպիսի բաներ կը սորվեցնեն, որ կը հակառակին իւր առաջին համոզման։ Ասոր համար կենաց երկրորդ շրջանը՝ ուսանողութիւնը, կը ծառայեցնենք փճացնելու կամ տկարացնելու առաջին շրջանին մէջ ձևացածը, կը սկսիւնք քրիստոնեայ և կը վերջացնենք սկեպտիկեան անհավատ ընելով։

Բռտեհ

27. — Տեսանք որ մտ առններն մարդկութիւնը՝ հարկեցուցիչ պատճառէ մը ստիպեալ՝ կը փոխէ իւր կենաց պայմանները, և տեսանք սերունդ մը՝ որ վանական կըրթութեամբ դաստիարակեալ՝ վանքերը կը կործանէ, և հարց կրօնական սկզբունքներուն ուրացող երևեցաւ։ — Յետոյ երբ այս ծուռ ճամբէն ուրիշ յեղափոխութիւն մը յառաջ եկաւ, որով կարծես մարդկութիւնը երբեմն

երբեմն կը յետադիմէր, մինչդեռ կը յառաջանար խորհրդաւոր վախճանի մը ընթանալով, — երբ մտաց և հոգւոց նորանոր դէպքեր և մղումներ բարեփոխեցին քիչ շատ ժողովրդեղեն բերումները և այն ժամանակին ոգին, — այն ատենք տեսանք՝ որոնք որ կ'ապրէին անկրօնութեան մէջ, սոգտօնք, իրենց զաւակացը ուրիշ բան փափաքելով տալ, գանձոք անխտիր կրօնական դպրոցներ կը գնէին։

Ճ. Կապպուհի

28. — Վարպետորդի խռովարարք՝ մարդկային ընկերութիւնը քրիստոնէութենէ չեռացնելու համար, ուսումն ընտրեցին իբր պատերազմի դաշտ։ Կը յուսան այս միջոցով տիրապետել մանկութեան, և անպարզ տութեան և անպատականութեան վաթեցընել ապագայ սերունդները։ Կը գրէ տը Դիւսիքը. « Աշխարհայն ամէն ազգերը բնական ազամաբ, որ երբեք չի խաբեր, միշտ մանկութեան դաստիարակութիւնը եկեղեցականաց յանձնած են, և այս ոչ թէ միայն քրիստոնէութեան ատեն, այլ ամէն ազգ նոյն կերպով մտածեր են։ Հին ժողովուրդները մինչև անհամ քուրմերուն բացարձակ սեպհականութիւնը բրած էին գիտութիւնը։ Այս միաձայն հաւանութիւնը մեծ նկատողութեան արժանի է, որովհետև ցարդ ոչ ոք աներեստարք հաւմարձակեցաւ հակառակիլ այս ընդհանուր ուղղամիտ կարծեաց։ Եթէ ժողովուրդներէն ոմանք զարուգեցան այս կետիս վրայ, դոնէ կրնանք հաստատել որ իրենց անձին արդարեւ կրօնական բնազդութեան առաջնորդեալ, ջանացին դպրոցաց մէջ ընդարձակ տեղ մը տալ կրօնից։

29. — Որպէս զի կրօնական ուսումը բարի պտուղներ յառաջ բերէ, պէտք է որ ժամանակին արժարժի մանկան հոգւոյն մէջ կրօնական բնազդումը։ Վայ այն անխտ ծնողաց, որ կը ձգեն իրենց զաւակը մինչև դըպրոց մտնելու հասակը, առանց գոնէ իւր կրօնական իղձկանին սնունդը տալու։ Կրօնական ուսումը գերազոյն կարևորութիւն ունի միւս ամէն գիտութիւններէ աւելի։

Յիւրի

30. — Գաստիարական մեծագոյն ուժը կրօնից ազդեցութիւնն է աշակերտելոց վրայ և ամէն տեսակ դաստիարակութեան ամենակարող միջոցը, որովհետև այս ազդեցութիւնը ուղղակի կամաց վրայ է, որ հոգւոյն մեծագոյն չարօքիչն է։ Իւրորդ ունայն դրութիւնը՝ որ կրօնքը մանկանց աւանդելուն մէջ երևակայեալ վտանգներ կ'ենթադրեն, և Գիւնեմարայի փիլիսոփային այն ամէն պախաւ

րակելի և խեղճ դրութենէ յառաջ եկած ան- տեղի երկրպագները՝ պարտին պապանձիլ վրճ- ապկան և անհակառակելի խորհրդայ մը դի- մաց. այսինքն թէ այն ամէն դաստիարա- կութիւնը՝ որ աշակերտին բարձր չափա- հովեր հարկաւորապէս՝ սիրտը կը հարուածէ. յիրաւի առանց կրօնից խորին և զօրաւոր ազդեցութեան՝ ճիւղաւն պիտի կարենայ ան- մեղ մնալ։ Ո՛վ որ գիտէ այն հասակին սաս- տիկ եռանդը և ողբալի տարւթիւնները, երբէք չի կրնար յուսալ։

Գիշապնդոս

31. — Բաց ի քանի մը ընտրեալ հոգիներէն, կը գրէր Մածծիկի, չեմ յարգեր այն սերունդը՝ որուն հետ կ'ապրիմ։ Հաւատք չունի, կարծիքներ ունի. զԱստուած, ան- մահութիւնը, սէրը, յաւիտենական խոստ- մունքը, իրեն սիրելեաց հանդերձեալը, նա- խախնամական և իմաստուն օրէնքը կ'ուրա- նայ, և ինչ որ աշխարհին վրայ բարի, գե- ղեցիկ, սուրբ է, բոլոր կրօնական գրգցմանց զիւցազնական աւանդութիւնը»։ Եւ յիրաւի այն կէտին հասած ենք, որ պէտք է ըն- տրել այս կամ այն ուղղութիւնը. որովհետեւ դաստիարակութեան մէջ ուղղութիւնը հիմնա- կան կէտ մ'է, և այս ուղղութիւնը պարտի ձեւացունել նոր սերունդին բնագործը։

Ռոքրա

32. — Նախնեաց ողջմտութիւնը երբէք չի բաժնեց այս երկու իրերը, կրօնք և դաս- տիարակութիւն, կրօնք և քաղաքականու- թիւն, կրօնք և գիտութիւն։ Նախնի գիտ- նականք սաստուածիմացք էին. Ժողովրդեան առաջին դաստիարակը՝ օրէնսդիր զմայապտ- ներն եղան։ Որփէսու Յունաց՝ մէջ, Հերմէս՝ Եգիպտացւոց, Զրուան՝ Պարսից, Նումա՝ Հռոմիայեցւոց մէջ, էին իբր պայծառ ան- ձնաւորութիւնք նախնեաց այն միութեան ոգ-ւոյն, որ ամէն ինչ կը վերագրէր Աստուծոյ բարձր գաղափարին։

Այն ատենի դաստիարակներն էին նոյն իսկ կրօնից գլուխները, այն ատենի գիտու- թեան աւանդը և դաստիարակութեան պաշ- տօնը յանձնուած էր քուրմերուն։

Դօֆեն

33. — Տարակոյսներէն վարակեալ և ցած կրից մշտնջերէն չլացեալ հոգւոյն կը մնայ յիմար փորձերու, և ունայն ու անպէտ հե- տազօտութեանց մէջ ստաւապիլ և կրել՝ զըր- նելու համար այն ճշմարտութիւնը, որ ուղ- ղմտաց և անմեղ քրտից յայտնի է։ Սոյն ունայն վիճաբանութիւնք նոյն հոգւոյն հա- մար տանջանք և չարչարանք են։ Սակայն

մատղաշ և անմեղ հոգիքը տարակուսանաց ճամբուն վերայ ձգել, անվարք սիրտերը քաշկուտել մարդկային իմաստակութեան խա-ւարին բաւդին մէջ, ոչ միայն անիրաւու- թիւն է, այլ և անլուր անգթութիւն, հոգւոյն սպանութիւն է։

Կապրիյի

34. — Առանց կրօնից գիտութիւնը՝ խո-րիմացութիւն, ներամտութիւն, խորաման-կութիւն կուտայ. թէ որ սխալ ուղղութիւն տրուի՝ մարդուս չար գործելու կարողութիւնը և գերազանցութիւնը կը կրկնապատկէ։ Առանց բարոյականի կարող է միայն յանցա-ւորները և վարպետորդի խռովարարք օրինաց վրէժնիզրութենէ ազատել և ապակոկել ա-մէն ճարպիկ եղեռնագործներուն անպատի-մնալու շնորհը։ Ուրեմն քաղաքաժողով ընկե-րութեան դէմ դարձունելու գէնք մը կը տրուի անոնց։ Գարձեալ առանց կրօնից՝ գիտու-թեանը միայն արտաւոր անձինք կ'ունենանք, սակայն չըմբռնեց և վայելուչ յանցաւոր-ներ, բարեկիրթ և բարձր դասակարգի խա-բեքաներ։ Ասկէ զատ թուաբանութեան, գրահաշուի, շարագրութեան և գծագրու-թեան, աշխարհագրութեան և պատմութեան դասաւանդութիւնները չեն որ բարոյականը կուտան մեզի. այս գիտութիւնք, յիրաւի, ի-մացականութիւնը և յիշողութիւնը կը դար-դարաբոն և կը ճոխացնեն, սակայն այս-չափ միայն։ Ընդհակառակ կրօնքը միայն կենաց ուղղիչ օրէնսգրութիւնն է, նա միայն, կրօնասէր ընելով գործնականապէս բարու-յական կ'ընէ։

Մոսկուսիցի

Ինքն իսկ Վոլոքեր ըսած է « լոկ կրթու-թիւնը զմարդ չար գործելու յաշղոպ կ'ընէ »։

35. — Ներկայ լուսաւորեալ դարուս մնա-ցած էր տեսնելու ընտանիքներ, որոնք հա-ւատք չունենալով խստիւ հաւատոյ մէջ ի-րենց զուակները կը դաստիարակեն, և ի-րենց մէկգի դրած կրօնական կրթութեան վարժեցնելու կուտան։ Ո՛վ չգիտեր այս տե-սակ ընթացքի մը հետեանքը։ Տղայ մը որ ինքնիրեն՝ և ունայն ձեւակերպութեանց ձը-ղուած է, կրօնական որ և է զգացումն չու-նենար, ոչ կ'ընդունի և ոչ ալ կ'ուրանայ, բա-ւական է որ անխոչեմ պահանջմունքներ ձանձ-րութիւնը ատելութեան փոխել չի տան։

Բրեկո-Քարատոյ

36. — Երիտասարդութիւնը դաստիարա-կելու համար ամենէն աւելի կրօնք պէտք է. նոյն իսկ անոնք որ չեն հետևիլ անոր սկզբ-րունքներուն և կը հակառակին անոր վար-դապետութեան, կը խոստովանին զայս։ Սա-

կայն զարմանք է որ կրօնքը տղայոց սիրելի և գործադրելի ընելու այս տարօրինակ եղանակը, ներկայիս ընդհանուր կերպով ընդունելի եղած է ամբողջ Իտալիոյ մէջ։ Լանք մեր երիտասարդ սերունդին վրայ, վասն զի արժանի է գիտութեան և արտասուաց։ Սա ինչ տղուն մայրը կ'աղօթէ, հայրը ոչ մայրը եկեղեցի կ'երթայ, հայրը և ոչ ոտք կը դնէ հոն։ մայրը կը խոստովանի, և հայրը ոչ մայրը զգայուն արտիւ կը խօսի կրօնից վրայ, և հայրը ծաղրածութեամբ...

Տնէն դուրս չորս կողմը արդեօք ինչ կը տեսնէ։ Հակասութիւն և ստախօսութիւն, խառնակութիւն խօսից, սիրտբոլ ահաւոր աններդաշնակութիւն, գրեթէ դժոխային եղանակներ որ զինքը կը չըմպատեն։ Մին հաւատքը կը քարոզէ, միւսը կը շընչէ բանականութիւն միայն։ Ո՞նք կը քաշալերէ գինքը կերելու, այլ ո՞նք վայելելու, և ապա պարեմք մ'է որ անոր շուրջը կ'երգէ։ Դրամ, ո՞վ մանուկ, դրամ վաստըրէ... Ինչպէս դաստիարակել տղայ մը աշխարհ չփոթութեան և չար օրինակներուն մէջ, հանդերձ իւր սրտին կրքերով որ զինքը սանձակոտոր առդիս անդին կը քայլատեն...

Եւ իբր թէ այս ամէնը բաւական չըլլային, անոր ձեռքը կուտան գիրքեր, լրագրեր, որոնց մէջ կրօնքը արհամարհեալ, կերպարանափոխ, հարուածեալ կ'երևի։ Կը ստիպեն, կը դատապարտեն այնպիսի դպրոցներ մտնելու, ուր ի վնաս կրօնից պատմութիւնը կը խադրախի, կամ լրբարար կը նախատուի բարեպաշտութիւնը, և քանի մը տարիէ ի վեր Եկեղեցւոյ՝ դէմ եղած անգութ պատերազմին հանդիստես կ'ընեն զինքը,

Արդոյ կարողոյն

37. — Կրնայ պատահիլ որ աշակերտ մը անզգայ ըլլայ կրօնական հաւատոց, և այն ներքին տրամադրութիւնը՝ զոր կաթողիկէ և կեղեցի շնորհ կ'անուանէ, պակսի անոր։ Սա զիպտածին մէջ անօգուտ բռնութիւն մի ըներ իւր բնութեան վրայ։ Ընդհակառակն հսկէ մեծագոյն արթնութեամբ անոր բարու յական դաստիարակութեան վրայ, և որ մը զինքը ուղիղ ճամբուն վրայ տեսնելու մի յուսահատի։ Փանի որ մարդս կ'ապրի, և մանաւանդ քանի որ կրօնքը կասկածելի չէ և իւր գիտակցութեան ազատութիւնը վերցընելու սպառնացած չէ, մարդկային հոգւոյն կրօնական վիճակը սահմանեալ չէ վերջնականապէս։

Բրեկն—Յարատոյ

38. — Երբ հաւատոյ, կրօնից, Աստուածապաշտութեան վրայ է խնդիրը՝ պէտք է զգուշանայ բռնադատութեան երևոյթն անգամ ունենալէն։ Մարդկային որ և է գործութիւն չէ կարող սրտի մը ազատութեան անթափանցելի պատնէշը կործանել։ Հաւատագէջ, տառնուերկու տարուան տղու մը սիրտը յայտնանհաւատալի ընդդիմադիր գործութիւն ունի։ Ապահովապէս բռնադատութիւնը պիտի փոխէ հաւատքը ստախօսութեան, բարեպաշտութիւնը կասկածոտ ձևակերպութեան, կրօնքը զղուելի կեղծաւորութեան լուծի մը։

Դիւպակոյն

39. — Պէտք է որ պատանիք ինքնաբերաբար ճանչնան կրօնից գեղեցկութիւնը, բարութիւնը և մեծութիւնը։ Եթէ անոր վրայ տխուր գաղափար մը յղանան, եթէ բարեպաշտութիւնը, առաքինութիւնը ահաբեկ բռնաբարութեան ձևի ներքև անոնց երևնայ, քանի որ ապականութիւնը հրապուրիչ կերպարանքով կ'երևի և ազատութեան երևոյթով, ամենայն ինչ կորսուած է և ամէն աշխատութիւն յանօգուտս վատնուած է։

Արդոյ կարողոյն

40. — Ինչ պէտք է ըսել, թէ որ մի և նոյն տոնն վարժարանի մը, դպրոցի մը, ընտանեաց մը մէջ՝ արտաբնական կը բռնադատուի պատանի մը կրօնասէր ըլլալու, և ներքնապէս բարոյական բռնապարտութիւն կը գործածուի կրօնասէր ըլլալու ստիպելով զինքը։ Ինչ կէտի հասած պիտի ըլլայ դաստիարակի մը կեղծաւորութիւնը և վատութիւնը, որ չուզելով կրօնական զգացումը, պատահելէ անոր արտաքին ձևակերպութիւնը...

Սո՛ր, անհիմն չէ այս կարծիքը, ընդհակառակն շատ ճշմարիտ է որ դաստիարակութեան հաստատութիւններ կան (հոս դաստիարակութիւն բառը չարաչար գործածուած է), որոնց մէջ պաշտօնական պարտականութիւնը հրապարակաւ կը գործադրուի, սակայն ծածուկ կերպով ծաղրածութեամբ և արհամարհութեամբ կ'անպատուին, և ուր մանկութիւնը դատապարտուած է, հաւատքը՝ աւելորդապաշտութիւն, բարեպաշտութիւն կեղծաւորութիւն, կրօնքը՝ մոլեռանդութիւն լսել։

Դիւպակոյն